

Jolanta Mędelśka

O najczęstszych regionalizmach
leksykalnych w powojennej prasie wileńskiej
▼ (1945-1979)

Materiał językowy wybrany do prezentacji w tym miejscu pochodzi z polskiej prasy wydawanej na Litwie w latach 1945-1979¹ i stanowi niewielką częśćkę ekscerptu, jakim dziś dysponuję (zob. Mędelśka 2000, Mędelśka 2001, Mędelśka 2004). Ekscerpt ten bowiem zawiera 5435 wyrazów regionalnych. Część wynotowanych jednostek, a mianowicie 2475, czyli 45,5% całej liczby regionalizmów leksykalnych, wystąpiła w gazetach okresu wczesnopo wojennego (1945-1959), część zaś: 4195 (77,2%) w gazetach okresu późnopo wojennego (1960-1979). Niektóre regionalizmy pojawiały się tylko w latach 1945-1959, inne – tylko w latach 1960-1979, jeszcze inne – w obu wyróżnionych okresach, czyli w całym badanym przedziale czasowym: 1945-1979.

Tabela 1. Rozkład regionalizmów w badanych okresach

Regionalizmy	Liczba	Odsetek całości
Notowane tylko w okresie 1945-1959	1240	22,8%
Notowane tylko w okresie 1960-1979	2960	54,5%
Notowane w obu okresach (1945-1979)	1235	22,7%
Ogółem	5435	100%

Jak widać z powyższego zestawienia, w prasie okresu późnopo wojennego nie napotkano połowy wyrazów regionalnych zarejestrowanych w latach 1945-1959, połowa z nich natomiast wystąpiła ponownie, czyli – jak można przypuszczać – utrwaliła się w języku redaktorów gazet wileńskich. Ponadto

¹ Są to następujące czasopisma (miejsce wydania: Wilno): „Prawda Wileńska” (1945-1948), „Szlakiem Lenina” (1949-1951), „Czerwona Gwiazda” (1952-1953), „Kobieta Radziecka” (1952-1979), „Czerwony Sztandar” (1953-1979). Dokładniejsze dane zob. w Mędelśka 2000: 617.

w okresie późnopo wojennym pojawiła się bardzo duża liczba wyrazów regionalnych wcześniej w prasie nienotowanych, 2,4-krotnie większa od liczby jednostek, które się już nie powtórzyły. Zatem leksyka odzwierciedlona w prasie wileńskiej lat 1960-1979 była silniej nacechowana regionalnie niż słownictwo używane w wileńskich źródłach prasowych okresu wczesnopo wojennego.

Interesująco przedstawia się zagadnienie frekwencji tekstowej omawianej leksyki. Otóż ponad połowa regionalizmów wyekscerpowanych z prasy wileńskiej wystąpiła w niej tylko raz; za ledwie nieco ponad 10% swoistej leksyki odznaczało się dużą frekwencją, od 10 przykładów wzwyż.

Tabela 2. Dane ogólne o frekwencji słownictwa regionalnego w prasie wileńskiej okresu 1945-1979

	Frekwencja tekstowa			
	1 wyst.	2-9 wyst.	10-19 wyst.	ponad 20 wyst.
Liczba regionalizmów	3013	1884	305	257
Odsetek całości	55%	35%	5,6%	4,7%

Są to dane uśrednione. Proporcje poświadczeń jednostkowych i wielokrotnych w poszczególnych grupach nie były jednakowe.

Tabela 3. Proporcje poświadczeń jednostkowych i wielokrotnych

Regionalizmy	Frekwencja tekstowa							
	1 wyst.		2-9 wyst.		10-19 wyst.		ponad 20 wyst.	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Notowane tylko w okresie 1945-1959	925	75%	303	24%	7	0,6%	5	0,4%
Notowane tylko w okresie 1960-1979	2063	70%	826	28%	58	2%	13	0,4%
Notowane w obu okresach (1945-1979)	–	–	755	61%	240	19%	240	19%

Najniższą frekwencją odznaczały się te wyrazy znane z okresu 1945-1959, które już nie wystąpiły w tekstach lat 1960-1979. Za ledwie 1% z nich pokazał się w prasie 10-krotnie i częściej. Była to zapewne – przynajmniej w części –

swoista regionalna leksyka ulotna. Z kolei regionalizmy, które pojawiły się w badanych tekstach dopiero w okresie 1960-1979, występowały w nich częściej, ale różnica co do frekwencji jednostek należących do wskazanych grup nie była duża. Natomiast w grupie leksemów funkcjonujących w prasie obu okresów częstość tekstowa jest znacznie większa: 39% z nich wystąpiło w tekstach 10 i więcej razy. Można więc przypuszczać, że te właśnie regionalizmy na trwałe weszły do języka redaktorów prasy wileńskiej.

Tabela 4. Frekwencja tekstowa najliczniejszych grup genetycznych regionalizmów wileńskich

Pochodzenie	Frekwencja tekstowa							
	1 wyst.		2-9 wyst.		10-19 wyst.		ponad 20 wyst.	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Rusycyzmy	1651	53%	1102	35%	208	6,7%	154	6,7%
w tym sowietyzmy	52	36%	48	33%	21	14%	25	17%
Nieaktualna leksyka rodzima	517	51%	406	39%	49	4,8%	48	4,7%
Lituanizmy	123	62%	53	27%	11	5,5%	13	6,5%
Białorutenizmy	107	54%	81	41%	5	2,5%	5	2,5%
Wschodniosłowianizmy	77	55%	50	34%	7	5%	4	2,9%

Największy odsetek regionalizmów odznaczających się dużą frekwencją tekstową (10 i więcej wystąpień) obserwujemy w grupie rusycyzmów (ok. 13,5%). Zawdzięczają one pierwsze miejsce na tej liście sowietyzmom² (31% leksemów występujących z co najmniej 10-krotną częstością)³. Wysoka pozycja lituanizmów (12%) wiąże się ze wzrostem w okresie późnopo wojennym roli litewskiego jako języka urzędowego obowiązującego w Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej i wynikającym z tego faktu częstym

² Termin *sowietyzm* powstał w kręgu polskich lewicowych inteligentów skupionych wokół czasopisma „Kultura Mas” wydawanego w Moskwie w latach 1929-1937. Sowietyzmami nazwano „nowe pojęcia, nowe terminy, nowe słowa, powstałe w czasie rewolucji proletariackiej, w procesie budownictwa socjalistycznego w ZSRR i odpowiadające nowym, socjalistycznym stosunkom” (Sierocka 1963: 40). Dziś termin ten ma zbliżony zakres, ale jego pierwotne zabarwienie melioratywne zmieniło się na pejoratywne.

³ Pewna liczba pożyczek z rosyjskiego mieści się też w grupie wschodniosłowianizmów, czyli wyrazów, których pochodzenia – białoruskiego czy rosyjskiego – nie sposób dziś ustalić.

używaniem w prasie słownictwa realizmowiczego (np.: *apilinka*, *apilinkowy*, *cepeliny*, *kankles*, *klump*, *kołduny*).

Zamieszczony niżej wykaz alfabetyczny zawiera te regionalizmy, które występowały w prasie wileńskiej 20-krotnie i częściej. Liczy 257 pozycji, czyli zaledwie 4,7% całego ekscerptu⁴:

+*adoptacja* 'adopcja', *akt* 'protokół', *akuszeryjny* 'akuszerski', *apilinka* 'jednostka podziału terytorialnego, gmina', *apilinkowy* 'gminny', *artel* 'spółdzielnia produkcyjna', *aspirantura* 'studia doktoranckie', *awaria* 'wypadek samochodowy', *bezosobówka* 'system kierowania pracą obarczający odpowiedzialnością wiele osób', *bieda* 'nieszczęście', *bilet1* 'zestaw pytań (egzaminacyjnych)', *bilet2* 'legitymacja', *biuletyn* 'komunikat', *blin* 'cienki placek z mąki smażony na tłuszczu', *blinek* 'zdr. od *blin*', *brzęknąć* 'puchnąć', *buchalter* 'księgowy', *buchalteria* 'księgowość', *budowla* 'budowa', *budownictwo* 'budowanie', *byt* 'codziennosc', *cepeliny* 'duże podłużne pyzy z mięsem', *chałat* 'fartuch', *chata-czytelnia* 'świetlica', *chleb* 'zboże', *chutor* 'gospodarstwo położone z dala od innych', *cielętniarka* 'oborowa opiekująca się cielętami', *ciółka* 'jałówka', *ciółka* 'jałówka', *cudzy* 'obcy', *cygaretką* 'papieros (bez ustnika)', *czernica* 'czarna jagoda', *depo* 'parowozownia; wagonownia', *dłaczegoś* 'z jakiegoś powodu', +*dojść* 'zbliżyć się, podejść', *dokarmianie* 'nawożenie, użyznianie', *doktor (nauk)* 'doktor habilitowany', *dokumentarny* 'dokumentalny', *dołowy* 'o strukturze organizacyjnej: podstawowy', +*domówić się* 'uzgodnić, umówić się', *drugi* 'inny', +*drużynowiec* 'członek ochotniczej obywatelskiej służby porządkowej, ormowiec', *ekonomika* 'gospodarka', *fasować* 'pakować', *fizyko-matematyczny* 'fizyczno-matematyczny', *fryzjernia* 'zakład fryzjerski', *fundusz* 'zasoby, zbiór', *gastronom* 'sklep delikatesowy', +*gderać* 'strofować, karcieć', *główne* 'najważniejsze', +*gościa* 'o kobiecie: gość', *grusza* '(owoc) gruszką', *grzybek1* 'grzyb chorobotwórczy', *hodować* 'wychowywać', *imię1* 'nazwisko', *inwentarz* 'sprzęt, np. sportowy', *jabłeczny* 'jabłkowy', *jagoda* 'każdy drobny owoc, np. wiśnia', *jeden* 'sam', *kajzerowski* 'dotyczący cesarza Niemiec', *kandydacki* 'dotyczący stopnia naukowego doktora, doktorski', *kandydat (nauk)* 'doktor (nauk)', *kankles* 'litewski ludowy instrument muzyczny, gęśle', *kierownik* 'przywódca', *kinofikacja* 'zakładanie sieci kin', *kmin* 'kminek', *klump* 'sabot, chodak', *kołduny* 'drobne pierożki z mięsem', *kombajner* 'kombajnista', *komsorg* 'przewodniczący grupy komsomolców', *komunista* 'członek partii (komunistycznej)', *koniecznie* 'oczy-

⁴ Wyrazy, które występowały w obu badanych okresach, wytłuszczono (np. *akt*); wyrazy, które pojawiły się w prasie dopiero w latach 1960-1979, oznaczono znakiem + umieszczonym w górnej frakcji (np. +*adoptacja*); wyrazy, które notowano tylko w latach 1945-1959, podkreślono (np. *chata-czytelnia*).

wiście, na pewno', *koniuch* 'stajenny', *kontyngent* 'liczba osób, skład', *koper* 'koperek', *kostium* 'garnitur męski', *krawczyni* 'krawcowa', *krupy* 'drobno zmielone ziarna zbóż, kasza', *książka* 'tom', *kulinaria* 'sztuka kulinarna', *kulinaryjny* 'kulinarny', *kurs* 'rok studiów', *laufer* 'wąska serweta, bieźnik', *lawsan* 'tkanina, rodzaj sztucznego włókna', *ledwie* 'omal, o mało co', *lejtendant* 'lejtant, porucznik', *lokal* '(każde) pomieszczenie', *łom* 'złom', *maga-
zyn* 'sklep', *malusiński* 'milusiński', *marszruta* 'trasa', *maszyna* 'samochód', *maszynka* 'maszyna do pisania', *mechanizm* 'maszyna', *medyk* 'lekarz', *metodystka* 'o kobiecie: metodyk, metodyczka', *miano* 'nazwa, tytuł nadany komuś lub czemuś', *mikroby* 'bakterie', *mimo* 'obok', *musiałby* 'powinien', *Nadbałtyka* 'kraje nadbałtyckie', *nadpis* 'napis', *naprężony* 'pełen napięcia, napięty', *nareszcie* 'wreszcie', *naruszciciel* 'człowiek naruszający zasady, prawo', *nawet* 'partykuła wyrażająca zaskoczenie niezwykłością czegoś, aż', *niechaj* 'niech', *niedzielnik* 'praca społeczna wykonywana zespołowo w niedzielę', *niekoniecznie* 'nie trzeba, nie ma potrzeby', *nielegalniak* 'komunista działający w konspiracji', *nienadążający* 'niewykonyjący planu, niedający sobie rady', *nowoosiedleńca* 'kolonista', *+obowiązywać* 'zobowiązywać', *+odmawiać się* 'uchylać się, wymawiać się', *oddział* 'wydział (w fabryce)', *odmówić się* 'uchylić się, wymówić się', *ogniwo* 'niewielka zorganizowana grupa pracowników, zwłaszcza polowych', *ogniowa* 'kierownicza ogniwa', *około* 'w pobliżu, wokół', *opros* 'o samicy świni: oproszenie', *order* 'dokument uprawniający do otrzymania czegoś, przydział', *osypać* 'obsypać', oświetlać 'przedstawiać jakąś sprawę, naświetlać', *partorg* 'sekretarz grupy partyjnej', *paszport* 'dowód osobisty', *patrzeć* 'mieć się na baczności, uważać', *+październię* 'członek organizacji zrzeszającej dzieci w wieku 7-10 lat', *pierog* 'ciasto pieczone w piecu, placek', *pięciodniówka* 'pięciodniowy okres rozliczeniowy', *+płomyk* 'spotkanie towarzyskie, wieczorek', *podhumorzony* 'podchmielony, podпиты', *polewać* 'podlewać', *poliklinika* 'przychodnia zdrowia', *politechnikum* 'technikum', *położyć* 'umieścić coś w czymś, włożyć', *połóg* 'poród', *poprzednio* 'uprzednio', *poruczać* 'powierzać', *posłyszeć* 'usłyszeć', *posucha* 'długotrwały okres bez deszczu, susza', *pozdrowić* 'złożyć życzenia, pogratulować', *pracodzień* 'dniówka robocza', *pracownicza* 'pracownica', *profilaktorium* 'zakład leczniczo-zapobiegawczy', *przedni* 'pierwszy', *przyczepski* 'o człowieku nazbyt drobiazgowym, krytycznym: czepialski', *przyszło się* 'wypadło', *ptaszarka* 'pracownica fermy drobiu', *ptaszarnia* 'ferma drobiu', *pud* 'rosyjska jednostka ciężaru', *pulka* 'zawodnicy, którzy zakwalifikowali się do finału, pula', *radiofikacja* 'radiofonizacja', *raid* 'lotna kontrola (społeczna)', *rajd* 'lotna kontrola (społeczna)', *razem* 'wraz z innymi', *redkolegium* 'kolegium redakcyjne', *rejs* 'droga po określonej trasie

przebyta przez pojazd, kurs', *rewizja* 'kontrola', *robić* 'powodować stawanie się jakimś, czynić', *robota1* 'praca', *+robota2* 'robótka (ręczna)', *rodzimy* 'ojczysty', *rondel* '(każdy) gamek', *rozjeżdzać* 'ustawicznie podróżować', *rozkaz* 'zarządzenie, polecenie', *rozmiar* 'wysokość, wymiar', *rozmówić się* 'nawiązać rozmowę', *ruchomy* 'objazdowy', *sad* 'ogród', *samka* 'samica', *samoobsługiwanie* 'samoobsługa', *sanitaria* 'higiena praktyczna', *sanitariuszka* 'w szpitalu: salowa', *sarafan* 'bezrękawnik', *sąd* 'rozprawa sądowa', *skład* 'magazyn', *społem* 'wspólnie, razem', *spotkanie* 'powitanie', *spotykać* 'witać', *spowijać* 'zawijać w powijaki', *srogi* 'surowy', *srogo* 'surowo', *stachanowiec* 'przodownik pracy socjalistycznej', *ster* 'kierownica', *straszyć* 'przerażać', *strawa* 'pożywienie, jedzenie', *strona* 'bok', *subotnik* 'czyn społeczny (pierwotnie wykonywany w sobotę)', *sucharek* 'bułka tarta', *+syn-tetyka* 'tworzywo sztuczne', *szefostwo* 'opieka, patronat', *szefować* 'opiekować się, obejmować patronat', *szewiecki* 'szewski', *szkoła-internat* 'szkoła z internatem', *szpakówka* 'domek dla szpaków', *szturmowy* 'o pracy: odbywający się zrywami, nierytmicznie', *śledzić za czymś* 'pilnować czegoś', *śliwa* 'śliwka (owoc)', *światło* 'jasno', *światły* 'jasny', *świekra* 'matka męża, teściowa', *świniarka* 'chlewmistrzyni', *tabelka* 'zestawienie liczby punktów zdobytych przez poszczególnych zawodników, tabela', *tara* 'to, w czym przechowuje się lub transportuje towar, opakowanie', *taśmowiec* 'taśmociąg, taśma', *technika* 'urządzenia techniczne', *terytorium* 'teren', *tłoka* 'czyn społeczny', *tok* 'klepisko (w stodole)', *trafić* 'wpaść (np. pod samochód)', *trening* 'dres', *trup* 'zwłoki', *trust* 'rodzaj organizacji gospodarczej, zjednoczenie', *trymestr* 'część roku szkolnego, okres', *tuż1* 'obok, nieopodal', *tuż2* 'od razu, natychmiast', *tylko* 'dopiero', *ukompletować* 'skompletować', *umiejętny* 'zręczny, biegły w czymś', *urządzić się* 'załatwić sobie coś', *+utarkować* 'utrzcęć na tarce', *wanny* 'kąpiele', *wchodziny* 'uroczystość zasiedlenia nowego lokum', *wczasy* 'wakacje', *widnokrag* 'horyzont', *wieczorny* 'wieczorowy', *wiedzieć* 'znać', *wiek* 'życie, żywot', *wielki* 'duży', *wojłak* 'walonek', *wojłok* 'walonek', *wprowadziny* 'uroczystość zasiedlenia nowego mieszkania', *wskoczyć* 'gwałtownie wstać, zerwać się', *wstydzic* 'zawstydzic', *wybierać* 'wyjmować', *wybrać* 'wyjąć', *wybrak* 'przedmiot z defektem, bubel', *wypaść* 'o deszczu, śniegu: spaść', *wyrostek* 'nastolatek, nastolatka', *wywołać* 'wezwać', *zakrystian* 'kościelny', *zamienić* 'zastąpić', *zanim* 'dopóki', *zapotrzebowania* 'potrzeby', *zaufać* 'powierzyć', *zawdzięczając* '(przyimek) dzięki', *zdetonować się* 'speszyc się, zmieszać się', *zechcieć* 'zaprzagnąć', *zechciało się* 'zachciało się', *zgotować* 'ugotować', *ziembla* 'rola do orki przedzimowej', *ziemiopłody* 'warzywa korzeniowe', *zimówka* 'zimowanie zwierząt gospodarskich', *zlecenie* 'polecenie, zadanie', *złożyć* 'umieścić w czymś, wło-

żyć', *zorganizowanie* ' (przystówek) w sposób zorganizowany', *zradiofikować* 'zradiofonizować', *żłobek-przedszkole* 'przedszkole i żłobek'.

Jak widać, najczęstsze regionalizmy to niemal wyłącznie te wyrazy, które występowały w prasie obu okresów, czyli w latach 1945-1979. Stanowią aż 94% leksyki odznaczającej się dużą frekwencją. Wśród regionalizmów, które pojawiły się w tekstach dopiero w okresie późnopo wojennym, mamy 5% bardzo częstych wyrazów, natomiast wśród tych, które notowano tylko w latach wczesnopo wojennych – zaledwie 1%.

Najczęstsza leksyka to słownictwo typowo „gazetowe”, ściśle związane z tematyką poruszaną w okresie po wojennym przez redaktorów prasy krajów socjalistycznych, nie tylko ZSRR. Mamy tu z jednej strony charakterystyczne słownictwo gazety codziennej (jaką był np. „Czerwony Sztandar”), z drugiej – prasy kobiecej („Kobieta Radziecka”). Ze względu na specyfikę badanego okresu oraz szczególną sytuację adresatów polskiej prasy leksyka ta jest w znacznej części wspólna⁵.

Wśród wyrazów należących do pierwszej grupy można wyróżnić słownictwo polityczne (np.: *dołowy*, *kierownik*, *komunista*, *partorg*, *październię*), leksykę związaną z krytykowaniem ustroju kapitalistycznego i okresu międzywojennego (*kajzerowski*, *klump*, *nielegalniak*, *zakrystian*), organizacją życia codziennego w państwie radzieckim (np. *order*, *nowoosiedleniec*, *wchodziny*, *wprowadziny*), upowszechnianiem wiedzy i postępu technicznego (*chata-czytelnia*, *kinofikacja*, *radiofikacja*, *zradiofikować*), organizacją procesu produkcyjnego (*bezosobówka*, *nienadążający*, *oddział*, *pracodzień*, *stachanowiec*, *szturmowy*, *taśmowiec*, *technika*, *wybrak*), życiem w kołchozach (*chleb*, *chutor*, *cielętniarka*, *dokarmianie*, *kombajner*, *koniuch*, *ociół*, *ogniwo*, *ogniwowa*, *ptaszarka*, *świniarka*, *tok*, *ziembla*, *ziemiopłody*, *zimówka*), organizowaniem czynów społecznych i innych podobnych akcji (*łom*, *niedzielnik*, *pięciodniówka*, *subotnik*, *tłoka*), przestrzeganiem prawa i porządku publicznego (*akt*, *drużynowiec*, *naruszyciel*, *rajd*, *rewizja*, *sąd*), rozwojem techniki (*maszyna*, *maszynka*, *mechanizm*), ochroną zdrowia (*akuszeryjny*, *brzęknąć*, *medyk*, *mikroby*, *poliklinika*, *profilatorium*, *sanitariuszka*), szkolnictwem (*aspirantura*, *bilet1*, *kandydat <nauk>*, *kurs*, *metodystka*, *politechnikum*, *szkoła-internat*, *trymestr*, *wczasy*, *wieczorny*), twórczością amatorską (*kankles*, *płomyk*), a także sportem (*pulka*, *tabelka*, *trening*).

⁵ Każdy numer „Kobiety Radzieckiej” – zgodnie z wytycznymi władz – zawierał dużą porcję artykułów o treści politycznej, „Czerwony Sztandar” zaś – jako jedyne pismo szeroko dostępne dla Polaków – zamieszczał też artykuły adresowane do polskich kobiet (prowadził nawet dla nich specjalne niewielkie działy).

Z kolei tematyka poruszana zazwyczaj w czasopismach kobiecych sprawiła, że do wykazu najczęstszych regionalizmów trafiła leksyka związana z handlem i usługami (*fasować, fryzjernia, gastronom, magazyn, ruchomy, samoobsługiwanie, szwiecki*), gospodarstwem domowym (*laufer, polewać, robota2, rondel, syntetyka*), modą (*chałat, lawsan, sarafan, wojtak*), wychowaniem i opieką nad dzieckiem (*adoptacja, gderać, hodować, spowijać, wanny, wstydzić, wyrostek, złobek-przedszkole*), kulinariami (*blin, blinek, cepeliny, czernica, grusza, jabłeczny, jagoda, kmin, kołduny, koper, pierog, strawa, sucharek, śliwa, utarkować, zgotować*).

Zwraca też uwagę nadreprezentacja nazw zawodów kobiecych (tu osobliwych) wynikająca z częstego portretowania kobiet w magazynie przeznaczonym dla pań, ale też zapewne związana z upowszechnieniem się pracy zawodowej kobiet i zrównaniem ich w życiu zawodowym z mężczyznami.

Zastanawia usytuowanie się na czele listy najczęstszych wyrazów określeń ekspresywnych, w Polsce etnicznej nieznanymi: *malusiński, przyczepski, podhumorzony* (listę rangową otwierają wyrazy, których liczba wystąpień była tak duża, że zaprzestano wypisywania wszystkich poświadczeń).

Tabela 5. „Metryczki” regionalizmów odznaczających się największą frekwencją tekstową

Regionalizm	Frekwencja	Liczba powojennych źródeł północnokresowych poświadczających ten regionalizm	Liczba przedwojennych źródeł północnokresowych poświadczających ten regionalizm	Pochodzenie	Wsparcie		
					Lit.	Biał.	Ros.
<i>Apilinka</i>	b. duża	5	0	Lituanizm		-	-
<i>Apilinkowy</i>	b. duża	3	0	Lituanizm		-	-
<i>Artel</i>	b. duża	2	1	Rusycyzm (sowietyzm)	+	+	
<i>Biuletyn</i>	b. duża	0	0	Rusycyzm	+	+	
<i>Dokumentarny</i>	b. duża	1	0	Nieaktualna rodzima	-	-	-
<i>Kombajner</i>	b. duża	2	0	Rusycyzm	-	+	
<i>Komunista</i>	b. duża	3	0	Rusycyzm (sowietyzm)	+	+	
<i>Oddział</i>	b. duża	1	0	Rusycyzm	+	+	
<i>Ogniwo</i>	b. duża	1	0	Rusycyzm (sowietyzm)	+	+	
<i>Pracodzień</i>	b. duża	2	0	Rusycyzm	+	+	

c.d. tabeli 5.

<i>Pud</i>	b. duża	10	6	Rusycyzm	+	+	
<i>Spotykać</i>	b. duża	6	9	Rusycyzm	+	+	
<i>Stachanowiec</i>	b. duża	1	1	Rusycyzm (sowietyzm)	+	+	
<i>Świniarka</i>	b. duża	2	0	Rusycyzm	+	+	
<i>Tabelka</i>	b. duża	0	0	Lituanizm		-	-
<i>Wielki</i>	b. duża	3	2	Wschodnio- słowianizm	+		
<i>Wybrak</i>	b. duża	2	0	Jednostka marginalna	-	-	-
<i>Mimo</i>	176	4	5	Rusycyzm	-	+	
<i>Zawdzięczając</i>	136	6	7	Wschodnio- słowianizm	-		
<i>Maszyna</i>	110	8	3	Rusycyzm	+	+	
<i>Naruszyciel</i>	91	3	0	Rusycyzm	+	+	
<i>Miano</i>	86	1	0	Regionalizm frekw.	-	-	-
<i>Byt</i>	82	3	2	Rusycyzm	-	+	
<i>Światły</i>	82	10	7	Nieaktualna rodzima	-	+	
<i>Budowla</i>	81	2	3	Nieaktualna rodzima	-	+	+
<i>Cieletniarka</i>	80	3	0	Innowacja lokalna	+	+	+
<i>Musieć</i>	79	3	0	Inne	-	-	-
<i>Akt</i>	78	2	2	Rusycyzm	+	+	
<i>Chutor</i>	78	6	3	Rusycyzm	-	+	
<i>Zimówka</i>	77	1	1	Rusycyzm	-	+	
<i>Tylko</i>	76	11	4	Rusycyzm	+	+	
<i>Fundusz</i>	74	6	0	Rusycyzm	+	+	
<i>Tużł</i>	73	1	0	Rusycyzm	-	+	
<i>Zamienić</i>	68	1	4	Rusycyzm	-	+	
<i>Złożyć</i>	68	4	1	Rusycyzm	-	+	
<i>Jagoda</i>	67	8	2	Rusycyzm	+	+	
<i>Strona</i>	66	4	3	Rusycyzm	-	-	
<i>Krawczyni</i>	64	4	3	Inne	-	-	-
<i>Wiedzieć</i>	63	17	14	Nieaktualna rodzima	+	+	+
<i>Nielegalniak</i>	62	2	0	Rusycyzm (sowietyzm)		-	+
<i>Imię</i>	60	3	4	Rusycyzm	+	+	

c.d. tabeli 5.

<i>Zechcieć się</i>	59	4	0	Rusycyzm	–	+	
<i>Kurs</i>	58	5	0	Nieaktualna rodzima	+	+	+
<i>Fryzjernia</i>	56	8	6	Inne	+	+	+
<i>Tara</i>	56	1	0	Rusycyzm	+	+	
<i>Cygaretką</i>	55	4	1	Rusycyzm	+	+	
<i>Kostium</i>	55	11	3	Rusycyzm	+	+	
<i>Robota</i> ¹	55	3	5	Rusycyzm	7	+	
<i>Wchodziny</i>	55	5	1	Białorutenizm	+		+

Wykaz zawiera 49 regionalizmów, które wystąpiły w prasie wileńskiej co najmniej 55 razy. Niemal wszystkie (96%) pojawiały się w obu badanych okresach. Tylko dwa bardzo częste wyrazy: *biuletyn* i *stachanowiec* funkcjonowały wyłącznie w prasie lat 1945-59, brakuje natomiast w wykazie wyrazów pochodzących tylko z okresu późnopo wojennego. Jest to więc niewątpliwie słownictwo najbardziej charakterystyczne dla języka całej powojennej prasy wileńskiej.

Znaczącym wyróżnikiem owej leksyki jest jej słabe ugruntowanie na kresach północno-wschodnich: 49% wyrazów nie poświadczają żadne wcześniejsze źródła północnokresowe⁶, dla pozycji ze ścisłej czołówki (frekwencja b. duża) wskaźnik ten wynosi aż 71%. Zatem mamy tu do czynienia jedynie ze świeżym nalotem. Nalot ten jednak rejestrują także inne powojenne źródła⁷. Notują one aż 96% najczęstszych regionalizmów funkcjonujących w prasie. Znamienne, że 92% wyrazów odznaczających się w źródłach prasowych bardzo dużą frekwencją pojawiało się też w powojennych wydawnictwach wileńskich (zapisy w Marszałek kart.⁸). Są więc podstawy, by sądzić, że owa leksyka była w ogóle charakterystyczna dla wileńskiej polszczyzny pisanej okresu

⁶ Przejrano całą – dziś już bardzo bogatą – literaturę przedmiotu, czyli kilkadziesiąt studiów i artykułów oraz kilkanaście monografii, m.in. tak obfitujących w materiał słownikowy, jak: Kurzowa 1993, Trypućko 1957, Trypućko 1970, Turska 1930, Sawaniewska-Mochowa 1990, Sawaniewska-Mochowa 2002.

⁷ Przejrano wszystkie źródła rejestrujące powojenne słownictwo północnokresowe, zarówno studia, rozprawki, artykuły, jak i pozycje zwarte, m. in.: Mędelska 1996, Marszałek kart., Dawlewicz 2000, Geben 2003. Sięgnięto także do powojennych źródeł gwarowych, m.in.: Zdaniukiewicz 1972, Maryniakowa, Grek-Pabisowa, Zielińska 1996; Dwilewicz 1997, Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1999; Zielińska 2002, Karaś 2002.

⁸ Nie rejestruje – oprócz *biuletyn* i *tabela* – także *krawczyni* oraz *naruszyciel*.

radzieckiego. Słownictwo to funkcjonowało jednak także w formie mówionej, o czym świadczy fakt, że rejestrują je również inne – poza Marszałek kart. – powojenne źródła północnokresowe, nawet gwarowe.

Na czele listy mieści się niemal wyłącznie leksyka charakterystyczna dla języka gazet wydawanych w krajach socjalistycznych. Wynika to z częstego poruszania w tej prasie szeroko rozumianych tematów produkcyjnych (*artel, kombajner, oddział, ogniwo, pracodzień, pud, stachanowiec, świniarka, wybrak*) i politycznych (*biuletyn, komunista, spotykać*⁹). Wyrazem bardzo częstym, bo właśnie gazetowym, jest tu także rzeczownik *tabelka* (występował w dziale sportowym regularnie zamieszczanym w „Czerwonym Sztandarze”) oraz postać *dokumentarny* (powtarzała się głównie w stałej rubryce *Teatry, kina*). Do tego rodzaju leksyki można też zaliczyć lituanizmy *apilinka* i *apilinkowy*, niezbędne składniki rozmaitych lokalnych informacji prasowych.

Wśród jednostek zajmujących dalsze miejsca na liście rangowej mamy wiele wyrazów tej samej kategorii, co leksyka omówiona wyżej (*akt, budowla, byt, cieleśniarka, chutor, cygaretko, fundusz, imię, kurs, maszyna, miano, naruszyście*¹⁰, *nielegalniak, roboto*¹¹, *tara, zamienić, zimówka*, także *wchodiny*¹¹, a nawet *światły*¹²). Część regionalizmów odznaczających się dużą frekwencją to leksyka zbliżona do tzw. wyrazów funkcyjnych, potrzebnych w każdym tekście (*mimo, zawdzięczając, tylko, tuż*¹, także *musieć*), inna część to słownictwo codzienne, w tym charakterystyczne zwłaszcza dla prasy kobiecej (*cygaretko, fryzjernia, jagoda, kostium, krawczyń, strona, zechcieć się, złożyć*).

Okolo 65% najczęstszych leksemów regionalnych stanowią rusycyzmy (32 jednostki, w tym 5 sowietyzmów), 10% (5 jednostek) – nieaktualna leksyka rodzima, po 6% (3 jednostki) – lituanizmy i wyrazy należące do grupy *Inne*, 4% (2 jednostki) – wschodniosłowianizmy. Pozostałe grupy: białorutenizmy, innowacje lokalne, regionalizmy frekwencyjne, jednostki w polszczyźnie etnicznej marginalne – są tu reprezentowane przez pojedyncze wyrazy. Spośród 15 regionalizmów niebędących rusycyzmami (ani wschodniosłowia-

⁹ Jednostka ta występowała w niezliczonych relacjach prasowych z powitań rozmaitych delegacji, działaczy partyjnych i dostojników państwowych.

¹⁰ Duża liczba wystąpień tego wyrazu wynika z obowiązku piętnowania w prasie postaw – w rozumieniu władz – nieobywatelskich.

¹¹ Nadreprezentacja tego wyrazu w ekscerpcie to skutek informowania w prasie o każdym niemal nowo wybudowanym domu.

¹² Często używano tego przymiotnika w połączeniu z nazwą pomieszczenia, np. *światły pokój, światła klasa, światła sala*, aby podkreślić, że robotnicy nie mieszkają już – jak przed wojną – w ponurych piwnicznych izbach.

nizmami) 40% ma wsparcie rosyjskie¹³; wszystkie rusycyzmy oprócz *strona* mają tożsame odpowiedniki w białoruskim; wspierającego wpływu litewskiego można upatrywać w wypadku 53% najczęstszych rusycyzmów i wschodniosłowianizmów.

Najdonioślejszy jest jednak – jak się wydaje – fakt, że 53% najczęstszych regionalizmów północnokresowych funkcjonujących w wileńskiej prasie stanowią leksemy mające tożsame odpowiedniki we wszystkich językach, które na powojennej Litwie pozostawały w ciągłym kontakcie. Wśród wyrazów o bardzo dużej frekwencji odsetek ten jest większy, sięga 65% (*artel, biuletyn, komunista, oddział, ogniwo, pracodzień, pud, spotykać, stachanowiec, świ-niarka, wielki*), wśród pozostałych najczęstszych leksemów wynosi 47% (*akt, cielętniarka, cygaretki, fryzjernia, fundusz, imię, jagoda, kostium, kurs, maszyna, naruszyiciel, tara, tylko, wchodzić, wiedzieć*). Wydaje się, że można traktować tę leksykę jako część słownictwa swoistej powojennej północnokresowej wspólnoty komunikacyjnej (rosyjsko-litewsko-białorusko-polskiej). W całym ekscerpacie jest – jak szacuje – 25-30% takich wyrazów.

Bibliografia

- Czekman V., 2001: *Польский язык в Йонавском районе Литвы (социолингвистические заметки)*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. X, red. J. Rieger, Warszawa, s. 71-91.
- Dawlewicz M., 2000: *Słownictwo idiolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie*, Warszawa.
- Dwilewicz B., 1997: *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- Geben K., 2003: *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I., 1999: *Współczesne gwary polskie na dawnych Kresach Wschodnich*, Warszawa.
- Karaś H., 2002: *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa – Puńsk.
- Kurzowa Z., 1993: *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI-XX w.*, Warszawa – Kraków.
- Marszałek M., kart.: *Kartoteka osobliwości językowych podręczników, książek, broszur, materiałów propagandowych wydawanych po polsku na radzieckiej Litwie* (własność M. Marszałka).
- Maryniakowa I., Grek-Pabisowa I., Zielińska A., 1996: *Polskie teksty gwarowe z obszarów dawnych Kresów północno-wschodnich*, Warszawa.
- Mędelska J., 1996: *Język Jana Ciechanowicza. Przyczynek do dziejów polszczyzny na radzieckiej Litwie*, Bydgoszcz.

¹³ Oparcie takie, ale w miejscowej odmianie ros., której tu nie uwzględniam, mają też lit. *apilinka, apilinkowy*, por. „мы посетили два апилинковых центра” (Czekman 2001: 74).

- Mędelka J., 2000: *Język polskiej prasy wileńskiej (1945-1979)*, t. II: *Lata 1945-59*, Bydgoszcz.
- Mędelka J., 2001: *Język polskiej prasy wileńskiej (1945-1979)*, t. III: *Lata 1960-79*, cz. 1: *Fonetyka, słowotwórstwo, fleksja, składnia*, Bydgoszcz.
- Mędelka J., 2004: *Język polskiej prasy wileńskiej (1945-1979)*, t. III: *Lata 1960-79*, cz. 2: *Słownictwo. (Wyrazy)*, Bydgoszcz.
- Sawaniewska-Mochowa Z., 1990: *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej. Słownictwo*, Warszawa.
- Sawaniewska-Mochowa Z., 2002: *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku*, Bydgoszcz.
- Sierocka K., 1963: *Z dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w ZSRR. („Kultura Mas” 1929-1937)*, Warszawa.
- Trypućko J., 1957: *Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). Przyczynek do dziejów polskiego języka literackiego w wieku XIX*, t. II, Uppsala.
- Trypućko J., 1970: *O języku „Wspomnień dzieciństwa” Franciszka Mickiewicza*, Uppsala.
- Turska H., 1930: *Język Jana Chodźki. Przyczynek do historii języka polskiego na obszarze północno-wschodnim Rzeczypospolitej*, Wilno.
- Zdaniukiewicz A. A., 1972: *Gwara Łopatowszczyzny. Fonetyka, fleksja, słowotwórstwo*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Zielińska A., 2002: *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*, Warszawa.

Summary

The present article describes results of research into regional (northern borderland) lexis used by editors of newspapers issued in Polish in post-war Lithuania. In the examined excerpt, which contains about 5500 different loan words (largely archaisms) borrowed from Russian, Byelorussian, Lithuanian, and Polish, as well as examples of local word coinage, over 49 words of high frequency have been identified (55 items). The analysed texts consist largely of vocabulary used in such spheres as politics, industry and agriculture, but they also contain a number of words typical of everyday life (e.g. childcare, cooking, and fashion).